

23300

23300

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

JÄMTLAND

Borgvattnet

20/3 1956

Landhem, Arvid, 1956

Svar på ULMA:s frågelista M 25 Jaktens och
fiskets betydelse för hushållningen

9 bl.4:o

23300

Exc.0SD

Svar å landsmålsarkivets frågelistå M 25.

Vad som drog nybyggare till de mera åvålagsna trakterna, var den då rikligare tillgången på fisk i sjöar och åar samt villetet i skogen. Till detta kom givetvis de rikbårande starrmyrarna, som gav utmärkt foder åt de en å två kor, man hade. Dårtill bröt man upp ett "pårland"/potatis-/samt små åkerlappar för korn. Många åro de berättelser om nybyggare, som första tiden "bodde under en gran".

Når Olava å Nata nel (Natanael Esson) började å Borgnåset, en $\frac{1}{2}$ mil från Boberg, bodde de under dylik gran med yviga kvistar ner mot marken, som gav säkert regnskydd. De voro födda resp. 1828 och 1812.

För dem o. andra nybyggare i Boberg fanns rikligt med harr och "ståmbit" (en öringsort) i Borgån. Dårtill snarades hare om vintern och togs tjåder och orre på "lek". Ålgjakt var kanske det mest givande. Ån i dag synes en ålggrop ej långt från Borgnåset/Högremmen/

De som bodde vid smååar, åto i regel opp all fisken färsk. under det att de, som bodde vid sjöar och fiskade mera, saltade in överskottet till "gra fisk"/gravad fisk/. I senare tid, då många bönder ej fiskade själva, kommo nybyggare /=torpare/, vid t. ex. Selsån, och sålde fisk eller bytte till sig kornmjöl eller annat.

/forts./

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
JTL. BORGVATTNET
Frgl. M 25

På 1890-talet kommo några barn från Selet t.mitt föräldrahem o.vill-
le sälja en gädda - den vägde 10 kg.Man flådde o.klöv den samt la-
den ^{ett} lite saltade på trätråg o.satte i källaren.När man sedan på da-
gen kom dit,rörde sig delarna svagt.Detta väckte stor häpnad.

När mynningsläddaren kom t.användning,blev jakten livliga-
gare,ja,det fanns de,som blevo huvudsakligen jägare,som t.ex,Gam-
mal-Göran i Köttsjön.Tjuvjakt praktiserades allmänt,men den skulle
praktiseras så man "klarade sig".Då var ^{det} too.m.förtjänstfullt.Men sin-
semellan voro jägarna avundsjuka.Kunde man ordna så att grannen
gick fast för olaga jakt.drog man sig ej för det. /Jfr."Nybyggare
i Boberg",som undertisänt in./ Men det var tvärtom,om det var någon,
man gillade,som åtalats.Då gick det ej få ett dugg besked om något.

Det berättas om en bonde,som åkte med en annan på vintern
i en "forskrinda".Han hade gevär med sig,och de åkte stående i
skrindan.Rätt vad det small ett skott från bössan."vad sköt du ef-
ter",sade skjutsbonden? "Jag bara sköt ur geväret",sade den andre,
men han hade i alla fall skjutit en älg borta i myrkanten,som han
sedan hämtade.Saken blev ej heller känd.

Av rovdjur jagades företrädesvis räv,mård och utter.Av
utters skinn gjordes "Öterskinns mossor"/utterskinns-/.Tidigare ja-

/forts./

/forts.av landsmålsark:s frågel.M 25.bl.3/
 gades björn.Av dennes skinn gjordes slädhudar att lägga över sit-
 sen o.ryggstödet av åkskrindar eller chibbikor.I nedre kanten syddes
 kulörta remsor i zig-zagreller uddar för att markera munnen/tänder-
 na/.Även ögenen markerades och kinderna^{av} band.I ögat kunde svarta
 runda knappar sys fast.Tills för 20 år sen fanns enöylik hud här i
 ett gammalt "häbbär"men brändes,då håret lossnat för mycket.

Förr fanns även bäver,som jagades för "bävergällen".I
 namnet Bjurflon o.Bju(r)flösundet finns minnen av bävern.Lo och en-
 staka järvar funnos.De voro svåra att taga.Lekatt och ekorre jaga-
 des..I min barndom i seklets början,säg jag,hur de åto ekorrkött
 i en grangård.Men det var nog enstaka fall.Björnkött åts nog.

Finare älghudar /av kor?/ garvades o.bereddes till äm-
 nen till byxor /"äscjlerböckser/ o.jackor.En del kunde vara gan-
 ska smidiga.Här finns ett par äshlerbyxor,som ha fina sömmar.

Man gick på jakt mera för att utöka matförrådet än för
 att samla skinn av pälsbärande djur. Det skulle i så fall vara rä-
 ven, isynnerhet "korsräven". Lo o. lärv jagades för att de voro otrev-
 liga och oroadade tamdjuren. Långväga jakter företogs nog ej här.

I Skyttmon hade hammerdalingarna ett eldorado för jakt
 på älg.Å Häbbärsholmen hade de ett förrådshus,där de saltade ner
 köttet på hosten.

/forts./

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
 JTL. BORGVATTNET
 Frgl. M 25

När man hade gott om kött,måste ju överskottet lagras.Det skede genom att t.ex.älgköttet saltades ner i relativt stora kar eller säar av laggat granvirke,som ej gav smak åt köttet/som furu/. Spikade lårar voro otjänliga,då laken rann ut i fogarna. Det som fångades under vintern/tjuvsköts?/,kunde helt enkelt frysas in.Rökning eller torkning förekom mera sällan/annat än för får,av vilkas bogar /"böger"/ framställdes torkat spickekött/.

I hemmet var förtärandet av kött ganska ensidigt,i det köttet oftast kokades o.förärdessmedepotatis,vartill kom smörgåsar av tunnbröd med sovel av olika slag:getost,mesost.rörost m.m.Kålrötter men ej rovor kunde ätas till köttet. En efterföljande rätt till det kokta köttet var "kött-soppa",en nationalrätt i Jämtland. Buljongen påspäddes med vatten,vartill inkokades "klimp" av vetemjöl.Många ansåg sig ej få någon riktig mat,om de ej fögo kött-soppa, snart sagt,varje dag. Härav följde "feta" bönder.På andra ställen,där fisken var förhärskande,som i sjöområden,blevo bönderna tunna o.magra av fisk o.mjöl-välling/knottervälling/."Köttbullar" förekom i riklig mängd,kanske mest förekommande näst kokt kött. De voro utan inblandning av skorper o.dyl.men väl kryddade.Köttspädett eller såsen var också stark o.köttsmakande.

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
JTL. BORGVATTNET
Frgl. M 25

/frts./

/forts.av landsmålsark:s frågel.M 25,bl.5/

Stekt kött av bättre bitar forekom, isynnerhet vid helger o. vid besök av "främmande". Potatisen råskalades då. Av sämre kött hackades små bitar i tärningar och kokades till "hackepåscha" /-pölsa/. Feta bitar kunde ^{i skivor} sättas på pinnar stekas lätt i öppen spis, då fettranden vändes överst. Dessa kunde läggas mellan bröd o. ätas. Älgekött ansågs ju bättre än av tamdjur, men det förekom ju ej överallt. Kött gick ju före fisk o. mjölrätter, men sedan fick man ^{lära} spara på köttet. Det myckna köttätandet förr var ej heller så nyttigt.

Insamlande av ägg av skogs- o. sjöfågel förekom ej annat än av änder. då man satte opp "andstrytar" i tallar invid stränderna. Äggen kokades hårdkokta o. åtos. Skalen förstördes härigenom. Därmot kunde andra skogsfågelägg samlas t. prydnads i finrum eft. urblåsning. Lom-ägg torde även ha tagits förr att anv. i matlagning.

Lomskinnet användes f. tillverkning av jaktväskor samt t. beklädnad av ryggmesar. Fjädrar av fåglar, kanske mest ^{av} höns, användes till brödnaggar. Sådana finnas säkerligen ännu. Vingar av tjäder anv. för sopning av mjöl på bakkbordet. - Skjutna hökar brukade med utslagna vingar spikas opp ovanför häststalldörrar.

Dun /även av tamhöns/ anv. mycket t. kuddar samt bolster. Hartassar ha anv. till våra dagar för kritning av räppade murar. inne i rummen. /forts./

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
JTL. BORGVATTNET
Frgl. M 25

Haren jagades mycket både genom skjutning som genom snar-
ning. Köttet var ju en läckerhet. Harskinnett anv. för värmen på
bröstat av små barn,även som till pälsar för barn.

Fiske bedrevs av de flesta,där föröfysättningar funnos för
mera indräktigt sådant,kanske mest av välbärgade bönder,som egent-
ligen ägde fiskevattnen. Gädda,sik,harr,"åborre",stämbit eller öring
samt lake hörde till bättre sorterna.Mörten ratades i regel/=kas-
tades tillbaka/.I fattigare hem fick den dock duga.Vid större sjöar
kunde det bli övermått av fiskätning.Det berättas fr.Solbergsvatt-
nen,att mödrarna kunde nota sina barn med,att om inte voro snälla,
"skulle dom få fischen".

/abborre/

Man kunde gå längre bort till bra vatten för att fiska,
och då låg man i en bostuga eller i en gjord s.k. bu'sta.Den fån-
gade fisken togs med hem i tråkaggar,bundna i mesar,eller i "kåntar".

Fick man osedvanligt mycket,måste man rensa den. - Kontarna voro
speciellt flätade av näver med sammanhängande lock,där fisken hölls
frisk. - Vid fiske å närmare håll bars fisken i en skinnväska eller
endast träd på "vi kvistar"/-grenade kvistar av vidje/.

Låg man i bu'sta,kunde steka fisk å glöd o.äta,men gär-
na sparades hela fångsten. Man medförde nog ej salt o.dyl.

/forts./

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
JTL. BORGVATTNET
Frgl. M 25

Några stora överskott å fisk förfanns nog ej i dessa trak-
ter, men något torde ha saltats in. Heller gravades fisken in, då i-
synnerhet aborre. Sedan den rensats saltades lätt in i träkaggar, sat-
tes ett lock, som gick inuti kaggen ~~nedes~~ på, varefter en sten lades på,
-viket utövade ett tryck på innehållet. Sådan gravad aborre kunde va-
ra välsmakande, om man ej varit för snål på saltet. Vid lång förvar-
ing blev ^{den} illasmakande för att ej säga oätlig.

En fisk, som var säsongbetonad var laken. Den slogs ^{med klubba} på tunn
is i november, då den håller sig tätt mot isen. Den äts då färsk och
var välsmakande. Att fånga den senare, t. ex. i januari, går ej, ty då
är den oätlig. Av spadet kokades soppa, "lä'kasoppa". Spadet påhäll-
des mjölk samt ilades den stora, rikliga rommen av laken. Detta ko-
kades på vanligt sätt, tillsatt salt m.m. Det blev en utmärkt god
soppa, ja, en läckerhet. Jag har själv i min barndom ätit läkasoppa.

Någon särskild tillagning på annat sätt är okänd, Någon
extraordinär tillgång på fisk har ej funnits här, utan åt den s. a. s
"frisch von fass". Undantaget var då grav fisk. Obesad fisk äts al-
drig. - "Klarskinn" av fisk för kaffe har använts till våra dagar,
på en del ställen ännu. Men det är av torkad långa.

Anv. av fiskinkrom eller för medicinskt bruk förekom ej,
ätm. ej annat än sporadiskt.

/forts./

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
JTL. BORGVATTNET
Frgl. M 25

En viktig sida vid fisket är fiskvädret, d.v.s. hur vädret bör vara, då man går. En solklar, het dag är ej bra för spö- eller krokfiske, ej heller en blåsig dag. Bäst är en ljum, fuktig dag och det "såge ut" att bli regn, som dock uteblir. Då är fisken "i tagen". Då svärma flyfän över vattnet, som livar fisken till jakt. - Åter vid snarning av gäddor bör det vara solsken. Dessa gå in till kanten av någon vik och stå där bländade av solen. De se ej mässingtråden komma smygande. Och då är det lätt för fiskaren ^{att} föra ^{den} något framför tyngdpunkten av kroppen och så göra ett snabbt ryck....

Siken gick eller går på hösten under lektiden ta med bara händerna. Strax nedom smärre strömmar går han intill land och ser ej i det dåliga ljuset, att pojkar ligga vid landkanten och snabbt griper honom bakom huvudet o. kastar honom på land. Han är ju lingen "klöaborre". som kan rädda sig genom att klättra opp i ett träd.....!!

Men det kan "klöåbbarn". Det finns fiskare, som fått så rikligt med aborrar, att de bara kastat dem bakom ryggen för att snabbt kasta ut igen. När de skola nämna igen fångsten, finna de aborrarna på väg att klättra opp i träden, begagnande fenorna som klor, Oppe i träden sitta de sdan och häna fiskaren, som nu har att gå hem... Det är ej bara björnen o. vargen, som har sitt folklore!

/forts./

/forts.å landsmålsark:s frågel.M 25,bl.9/

"Gammalgäddan"är för riksbekant för att anföras här.Det
Det går ju bara hänvisa till "Gammalgäddan i Vassviken" av Karl-Erik
Forsslund. /Det var min första litterära upplevelse./

Men skrattåbbarn eller skrattåbbarn finns kvar.Den är myc-
ket nära släkt med kloabborn. När söndagsfiskaren går ut på fiske,
kan han genast lätt o.lekande få en aborre på kroken,men när han
svänger upp spöet,släpper sig aborren i kastet och kilar in i ett trä-
träd,där han sätter sig i en grenklyka och skrattar åt fiskaren.

Bara skrattar,som en aborre kan.Och då är det tids för söndagsfis-
karen att gå hem,ty att försöka fiska mera är fullständigt lönlöst.

Ett speciellt slags fiske bedrives,då man "fiskar med sil-
verkrok".Det är,då ^{man} inte fiskar alls utan köper sin fisk,Till dessa
hör undertecknd,som inte hållit i en metspö på 40 år.

Historia. Karl Ersson i Köttsjön o.dennes gumma voro en
sommor ute och bärgade foder åt sina tvenne getter.Det bet dåligt o.
var dåligt växt,varför "Kal Erssa"tröttnade och sade åt hustrun:
"Gå hem, du gumma, o.slakta gittera - Jag går å fiskar,jag".

Babens d. 7/3 1956
Arvid Landhem

/// Dublens
form!
th

ULMA 23300. A. Landhem. 1956
JTL. BORGVATTNET
Frgl. M 25